

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2024-3-21>

Наталія БРОВКО[®]
доктор юридичних
наук, професор
(Білоцерківський
національний аграрний
університет,
м. Біла Церква,
Україна)

Світлана СИМАКОВА[®]
кандидат юридичних
наук, доцент
(Білоцерківський
національний аграрний
університет,
м. Біла Церква,
Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ВІДЕОЗАПИСУ ПІД ЧАС ПРОВАДЖЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ЗА УЧАСТЮ ПІДОЗРЮВАНОГО

У статті висвітлено питання щодо застосування відеозапису під час провадження слідчих (розшукових) дій за участю підозрюваного, а саме: огляду, обшуку, допиту, слідчого експерименту. З'ясовано випадки застосування обов'язкового фіксування слідчих (розшукових) дій за допомогою технічних засобів, які передбачені чинним Кримінально-процесуальним кодексом України, та окреслено можливість і доцільність застосування відеозапису слідчим, дізнавачем, прокурором під час провадження досудового розслідування.

Ключові слова: підозрюваний, слідчий, дізнавач, прокурор, кримінальне провадження, досудове розслідування, слідчі (розшукові) дії, відеозапис, технічні засоби.

Постановка проблеми. Запровадження у 2012 році Кримінально-процесуального кодексу (далі – КПК) України надало органам досудового розслідування можливість вільного вибору тактики й методики проведення слідчих (розшукових) дій. Зокрема, мова йде про фіксування слідчих (розшукових) дій за допомогою технічних засобів, про що зазначено в ст. 103 КПК України [1]. Рішення про фіксацію процесуальної дії за допомогою технічних засобів під час досудового розслідування законодавець покладає на особу, яка проводить відповідну процесуальну дію (ст. 107 КПК України) [1]. Якщо під час досудового розслідування від учасників кримінального провадження надходить клопотання про застосування технічного засобу, то в такому разі фіксування стає обов'язковим. Варто зауважити, що перед початком застосування технічного засобу на слідчій (розшуковій) дії всі учасники повинні бути попереджені щодо застосування технічного засобу та його характеристик. Тим самим це викликає готовність учасників до слідчої дії, певною мірою дисциплінує їх. Так як технічний прогрес нині набуває все більше й більше технічних можливостей, які використовує суспільство в процесі життєдіяльності, застосування технічних засобів, у тому числі відеозапису, під час провадження слідчих (розшукових) дій особами, які ведуть процес, набуває актуальності в умовах сьогодення.

Аналіз публікацій, у яких започатковано вирішення цієї проблеми. Питання стосовно застосування технічних засобів (у тому числі відеозапису) під час проведення слідчих (розшукових) дій досліджували українські науковці: Б. Лук'янчиков, Н. Леміш, В. Негребецький, В. Сердюк, М. Сокиран, Ю. Палеха та ін.

Метою статті є з'ясування питань щодо особливостей застосування відеозапису під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю підозрюваного.

© Н. Бровко, 2024

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-8088-3258>

© С. Сімакова, 2024

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-3525-2817>

Виклад основного матеріалу. В. Сердюк, досліджуючи питання щодо відеозапису в кримінальному провадженні, у дисертаційному дослідженні зазначив: «Відеозапис у системі технічних засобів є самостійним, системно визначеним законодавцем інститутом відеозапису; відеозапис використовується не лише як технічний засіб, а і як механізм забезпечення права учасників на об'єктивне кримінальне провадження. Доказове значення відеозапису полягає у технічній можливості об'єктивно фіксувати факти, що входять до предмета доказування» [2, с. 9–10].

М. Сокиран відзначає, що в криміналістичній теорії відеозапис розглядається як спосіб фіксації отриманої доказової інформації під час проведення слідчих і судових дій [3, с. 7].

Що стосується самого процесу відеозйомки, то тут влучно висловлює думки авторський колектив НАВС у навчальному підручнику, де вказано, що відеозйомка використовується тоді, коли необхідно зафіксувати конкретні факти, динамічні зображення подій, взаємозв'язки між окремими об'єктами чи слідами або складну обстановку місця події. Відеозйомка не замінює фотографію, а доповнює її і може фіксувати об'єкти як у динаміці, так і в статичності [4].

Здійснивши аналіз ст. 105 КПК України, варто констатувати, що під технічними засобами фіксації процесуальних дій під час досудового розслідування законодавець розуміє звукозаписувальні й відеозаписувальні технічні засоби [1]. Під час судового провадження в суді фіксування кримінального провадження регламентується Наказом Державної судової адміністрації України «Про затвердження Інструкції про порядок роботи з технічними засобами фіксування судового процесу (судового засідання)» від 20.09.2012. Проте під час досудового розслідування такі нормативні акти відсутні. На перший погляд це дає можливість учасникам провадження вільного використання технічних засобів, з іншого боку, це можливість використання неякісних технічних пристроїв, які можуть бути використані стороною захисту у своїх інтересах, але всупереч моральним нормам добросовісності. Такі прогалини в законодавстві повинні бути усунені шляхом видання відповідних нормативно-правових актів.

Нині технічний прогрес із кожним днем набуває новачків та обертів, випускаються нові сучасні гаджети, які є багатофункціональними, тому можуть водночас здійснювати звукофіксацію, відеофіксацію, накопичення, обробку й тиражування будь-якої інформації.

У КПК України не визначено будь-яких обмежень щодо властивостей технічних засобів, які використовуються для фіксування кримінального провадження, тому сучасний слідчий, дізнавач, прокурор, маючи у своєму користуванні смартфон чи планшет, може самостійно фіксувати хід і результати слідчої (розшукової) дії. У такому разі слідчий, дізнавач може приймати рішення про незалучення спеціаліста для здійснення фіксування слідчої (розшукової) дії. На розсуд слідчого, дізнавача, прокурора оперативні підрозділи можуть бути залучені до процесуальних дій, надавати допомогу в здійсненні відеофіксації, у такому разі це вважається формою взаємодії слідчих органів та органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, такі дії мають організаційний характер і не потребують прийняття процесуального документа у вигляді письмового доручення. Якщо слідчий, дізнавач, прокурор не мають спеціальних технічних пристроїв або не впевнені в їхній роботі, то в такому випадку залучається спеціаліст, який допоможе провести слідчу (розшукову) дію, зафіксує її на спеціальний пристрій. Головною умовою є справність технічного засобу. У разі зупинки технічного пристрою з певних технічних дій такий доказ у суду може бути визнаний недопустимим, адже засипка відеозапису може вказувати на фальсифікацію доказу. Якщо все ж таки виникає необхідність у зупинці з причин переміщення в інше місце (службовий кабінет, місцевість), то така зупинка повинна бути за вказівкою суб'єкта, який здійснює технічний запис, із зазначенням часу й причини зупинки, тоді ніякої фальсифікації не буде. Також варто зауважити, що під час застосування відеозапису має бути якісне природне, штучне чи комбіноване освітлення, якісний звук. Зйомку можна проводити нерухомою відеокамерою, окремими, але взаємопов'язаними між собою кадрами; статичними кадрами – загальним, середнім і великими планами; панорамуванням; динамічним панорамуванням; прискороною та уповільненою зйомки.

Матеріали відеозйомки слідчих (розшукових) дій відображаються на носіїв інформації – дискові, що дає можливість органам досудового розслідування більш ефективно в найкоротші строки здійснювати розслідування кримінальних проваджень, не допускати можливості підозрюваним ухилитися від кримінальної відповідальності, які в непоодиноких випадках у суді дають покази, що їхні показання були отримані під фізичним і психологічним тиском. Така скарга обвинуваченого одразу втрачає право на своє існування, коли суддя здійснює перегляд дисків, на яких відображено хід слідчих (розшукових) дій, адже на відео дуже добре видно, як поводить себе підозрюваний на слідчій дії, видно його мову, поведінку, рухи. Затягування судового розгляду обвинуваченим тільки погіршить його становище, адже в разі зібрання вагомої доказової бази, що вказує на його підозру в учиненні кримінального правопорушення, так дії призведуть до того, що останній отримає найбільш суворий вид кримінального покарання. Крім цього, під час досудового розслідування кримінального провадження підозрюваний з метою фальсифікації доказів може скаржитися прокуророві та слідчому судді на незаконні, необґрунтовані дії слідчого, зокрема витребування доказів під тиском. Підозрювані (обвинувачені), маючи криміногенне минуле, намагаються всіляко сприяти тому, щоб уникнути кримінальної відповідальності й щоб провадження було закрито за недоведеністю їхньої вини, тому можуть знищувати докази, намагатися негативно впливати на слідчі (розшукові) дії. Слідчий, здійснюючи процес досудового розслідування, повинен бути певною мірою психологом, розуміти психологію підозрюваного, урахувати його криміногенний досвід, його поведінку на слідчих діях, влучно обирати методику проведення слідчої (розшукової) дії. На службовому комп'ютері слідчий в обов'язковому порядку повинен зберігати копії слідчих (розшукових) дій, які проведені із застосуванням відеозапису, адже по закінченню досудового розслідування матеріали кримінального провадження потрапляють до процесуального керівника – прокурора, а вже потім до суду, а диск може втратитися, а суд, у свою чергу, може затребувати перегляд слідчої дії, яка здійснена із застосуванням відеозапису.

Далі варто з'ясувати, які саме слідчі (розшукові) дії доцільно проводити із застосуванням відеозапису та які особливості їх проведення. У деяких випадках застосування відеозапису під час проведення слідчих (розшукових) дій чітко окреслено в чинному КПК України, а в інших випадках це рішення, яке приймає сам слідчий.

Так, у п. 5 ст. 224 КПК України йде мова про те, що під час допиту учасників досудового розслідування, у тому числі під час допиту підозрюваного, може застосовуватися фотозйомка, аудіо- й/або відеозапис, тобто вибір залишається за слідчим [1]. Проте в умовах воєнного стану, відповідно до ч. 11 ст. 615 КПК України [1], показання, отримані під час допиту свідка, потерпілого, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації. Показання, отримані під час допиту підозрюваного, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо в такому допиті брав участь захисник, а хід і результати проведення допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації [1]. Тобто ця норма КПК України є зобов'язальною, адже вказує на обов'язкове застосування відеозапису під час указаної слідчої дії, незастосування в цьому випадку відеозапису тягне визнання доказу недопустимим. В інших випадках застосування відеозапису під час допиту підозрюваного залежатиме від його поведінки на слідчих (розшукових) діях, від волі самої особи, яка здійснює досудове розслідування. Застосування відеозапису під час допиту учасників кримінального провадження може має місце тоді, коли виникає необхідність у проведенні допиту великої кількості учасників (наприклад, декількох підозрюваних). Допит (допит підозрюваного) із застосуванням відеозапису значно прискорює процес допиту, адже після з'ясування анкетних даних допитуваної особи та роз'яснення її прав допитувана особа розповідає про обставини вчинення кримінального правопорушення, весь процес фіксується за допомогою технічного засобу, у такому разі немає необхідності всю інформацію повторно відображати в протоколі допиту, це значно скорочує час допиту

особи, за невеликий проміжок часу можна допитати кількох підозрюваних. На практиці це використовують тоді, коли існує група слідчих, вони у своїх службових кабінетах проводять допит учасників кримінального провадження окремо один від одного (зокрема підозрюваних) із застосуванням відеозапису. Під час допиту за допомогою відеозапису слідчий може ставити уточнювальні запитання, які також не відображаються в самому протоколі. У протоколі фіксується, що допит проводився із застосуванням відеозапису, і докладається диск із результатами слідчої дії.

Що стосується слідчої (розшукової) дії – огляд місця події, то тут рішення про застосування чи незастосування відеозапису приймає особа, яка проводить цю слідчу дію. Є непоодинокі випадки, коли огляд місця події може тривати 3–4 години й навіть більше, тому тут варто застосовувати безперервний відеозапис, складання протоколу в такому разі є недоцільним. Застосування відеозапису під час проведення огляду місця події зумовлено безліччю об'єктів, що перебувають у складних просторових і часових зв'язках. Наприклад, це можуть бути зміни в обстановці, що пов'язано з пожежею (підпалом), чи випадки вчинення дорожньо-транспортних пригод, коли необхідно усунути наслідки події, рятувати потерпілих, що тягне за собою зміну початкової обстановки події. Застосовувати відеозапис доцільно, коли відбуваються різкі зміни погодних умов, це може бути сніг чи дощ, що може призвести до втрати слідів, коли правопорушник чинить утечу, тому тут також варто одразу застосувати відеозапис. Якщо виникає необхідність провести огляд місця події на великих за площею ділянках, де правопорушником учинено кримінальне діяння, у такому разі доцільніше все фіксувати на відеокамеру. Відеозапис може бути використаний як доказ у кримінальному провадженні, так як дізнавач, слідчий, прокурор, експерт, досліджуючи відеозапис, який об'єктивно відображає обстановку події кримінального правопорушення, отримують можливість з'ясувати істину в кримінальному провадженні.

Слушно вказує Б.Є. Лук'яничков, що в сьогоденні важливим є визначення ролі відеозапису як доказу в кримінальному провадженні, адже відеозапис у КПК України розглядається як документ. Проте в лінгвістичному значенні цей об'єкт характеризується як паперовий носій інформації. У криміналістиці документ у вигляді відеозапису розглядається як відомості, що фіксують кримінальне правопорушення й можуть указувати на причетність конкретної особи до вчинення протиправного діяння [5, с. 493].

Здійснюючи ґрунтовний аналіз процесуальних джерел доказів, Ю. Палеха й Н. Леміш вказують, що документ включає інформаційний складник і сам зміст. Матеріальний складник документа вважається речовою сутністю, яка виражається у вигляді предмета чи іншого електронного середовища, може бути передана як певні дані. Проте інформаційний складник документа містить відомості, які є важливими для безпосереднього кримінального провадження або можуть бути неналежними для його використання [6]. Ураховуючи таку позицію авторів, варто констатувати, що відеозапис необхідно розглядати як документ, лише враховуючи його інформаційний складник.

У пункті 1 ч. 1 ст. 615 КПК України вказується, що під час проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, якщо залучити понятих не має можливості й на те є об'єктивні причини або ж існує загроза для їхнього життя чи здоров'я, дозволяється проведення таких слідчих (розшукових) дій без залучення понятих, але за обов'язкового застосування відеозапису [1]. На наше переконання, навіть в разі присутності понятих усе ж таки необхідно застосовувати відеозапис, адже під час обшуку поведінка підозрюваного може бути непередбачуваною, він навіть може впливати на фальсифікацію цієї слідчої (розшукової) дії.

У частині 7 ст. 223 КПК України йде мова про те, що у випадках застосування безперервного відеозапису слідчого експерименту поняті можуть не залучатися, проте відеозапис повинен бути безперервним, починатися з місця, часу проведення й закінчуватися підписанням протоколу всіма учасниками [1]. Це дуже зручно для осіб, які проводять цю слідчу дію, адже це прискорює процес проведення слідчої дії, скорочує час на пошук понятих. Звісно, у цьому випадку доцільно застосувати відеозапис, адже на відео буде зафіксовано місце вчиненого правопорушення, те, як підозрюваний показує на місці події, що в подальшому допоможе зіставити зібрані в кримінальному провадженні докази.

В. Негребецький із цього приводу вказує, що під час слідчого експерименту доцільно використовувати відеозапис, який дає змогу наочно відобразити динамічні елементи змісту цієї слідчої дії, зокрема самостійність у демонстрації обстановки, зміст окремих дій, реакцію особи, показання якої перевіряються. Тому використання відеозапису підвищує ефективність слідчої (розшукової) дії [7, с. 257–261]. Так, ця думка відповідає нашій позиції, є цілком виправданою.

Висновки. Кримінально-процесуальним законом України передбачено порядок застосування технічних засобів для фіксування кримінального провадження. Саме ж рішення про фіксацію процесуальної дії за допомогою технічних засобів під час досудового розслідування покладається на особу, яка проводить відповідну процесуальну дію, залежить від обставин кримінального правопорушення, погодних умов, від поведінки підозрюваного на слідчій (розшуковій) дії, від зміни обстановки й прямої вказівки на це в КПК України. Новітні технології дають можливість швидко, якісно проводити слідчі (розшукові) дії з підозрюваним, фіксуючи отримані докази за допомогою відеозапису, який повинен бути проведений із забезпеченням кримінально-процесуальних гарантій особи, з дотриманням конституційних і процесуальних прав підозрюваного й інших учасників кримінального провадження. У такому разі особа, яка проводить відповідну процесуальну дію, отримує беззаперечний доказ, що може слугувати підозрою особи в учиненні кримінального правопорушення та який неможливо буде сфальсифікувати.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
2. Сердюк В.П. Відеозапис у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Дніпропетровськ, 2016. 22 с.
3. Сокиран М.Ф. Процесуальні і тактичні питання використання звуко-, відеозапису в кримінальному судочинстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / КНУВС України. Київ, 2008. 20 с.
4. Криміналістика : мультимедійний навчальний підручник / кафедра криміналістики та судової медицини, Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2020. URL: <https://arm.naiu.kiev.ua/books/criminalistics/info/lec5.html>
5. Лук'янчиков Б.Є. Відеозапис як вид цифрового доказу у кримінальному процесі: Сучасний стан та перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 490–393. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2023/115.pdf.
6. Палеха Ю.І., Леміш Н.О. Загальне документознавство : навчальний посібник. Київ, 2009. 434 с. URL: <https://textbook.com.ua/dokumentoznavstvo/1473445811>.
7. Негребецький В.В. Відеозапис під час слідчого експерименту. *Підприємство господарство і право*. 2021. № 4. С. 257–261. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/4/41.pdf>.

Надійшла до редакції 29.08.2024

Прийнято до опублікування 06.09.2024

References

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 13 kvitnia 2012 roku № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
2. Serdiuk V.P. (2016). Videozapys u kryminalnomu provadzhenni [Video recording in criminal proceedings]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.09 «Kryminalnyi protses ta kryminalistyka; sudova ekspertyza; operatyvno-rozshukova diialnist». Dnipropetrovsk, 22 s.
3. Sokyran M.F. (2008). Protsesualni i taktichni pytannia vykorystannia zvuko-, videozapysu v kryminalnomu sudochynstvi Ukrainy [Procedural and tactical issues of the use of audio and video recording in the criminal justice system of Ukraine]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.09 «Kryminalnyi protses ta kryminalistyka; sudova ekspertyza; operatyvno-rozshukova diialnist» / KNUVS Ukrainy. Kyiv, 20 s.

4. Kryminalistyka : multymediiniyi navchalnyi pidruchnyk [Forensics: a multimedia textbook] / kafedra kryminalistyky ta sudovoi medytsyny, Natsionalna akademiia vntrishnikh sprav. Kyiv, 2020. URL: <https://arm.naiu.kiev.ua/books/criminalistics/info/lec5.html>.

5. Lukiianchykov B.Ie. (2023). Videozapys yak vyd tsyvrovoho dokazu u kryminalnomu protsesi: Suchasnyi stan ta perspektyvy [Video recording as a type of digital evidence in the criminal process: Current state and prospects]. Legal scientific electronic journal. № 2. S. 490–393. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2023/115.pdf.

6. Palekha Yu.I., Lemish N.O. (2009). Zahalne dokumentoznavstvo : navchalnyi posibnyk [General documentary science: a study guide]. Kyiv, 434 s. URL: <https://textbook.com.ua/dokumentoznavstvo/1473445811>.

7. Nehrebetskyi V.V. (2021). Videozapys pid chas slidchoho eksperymentu [Video recording during the investigative experiment]. Enterprise, economy and law. № 4. S. 257–261. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/4/41.pdf>.

ABSTRACT

Natalia Brovko, Svitlana Simakova. Peculiarities of the use of video recording during investigative (search) actions involving the suspect.

The use of video recording during the investigation of criminal proceedings is used not only as a technical means, but also as a mechanism for ensuring the rights of the participants to carry out objective, impartial, fast criminal proceedings. That is why the evidential value of the video recording lies in the technical ability to objectively record the facts that are part of the subject of evidence.

The Criminal Procedure Code does not specify any restrictions on the properties of the technical means used to record criminal proceedings, so the participants in the proceedings who conduct the process can use the latest gadgets, which must be in good working order, and qualitatively record investigative (search) actions with the involvement of participants in criminal proceedings, including the suspect. In the absence of technical means, the investigator, inquirer, and prosecutor involve a specialist.

Continuity of video recording (including the serviceability of technical devices) is one of the conditions provided for in the Criminal Procedure Code, and is a guarantee of the protection of the rights of participants who are involved in an investigative action using a technical device. The obtained materials of video recording of investigative (search) actions are displayed on the information medium - disk, which is stored with the materials of criminal proceedings. In the conditions of martial law, statements obtained during the interrogation of a suspect, including the simultaneous interrogation of two or more already interrogated persons, may be used as evidence in court in criminal proceedings only if a defense attorney participated in such an interrogation, and the course and results the interrogation was recorded using available technical means of video recording.

In general, there are no instructions in the Criminal Procedure Code regarding the use of video recording during investigative actions involving participation, the person conducting the investigative action makes such a decision himself. The decision to use the inspection of the scene of the incident is also made by the person conducting this investigative action. During a search or inspection of a person's home or other possessions, a search of a person, if it is not possible to involve witnesses, and there are objective reasons for this, or there is a threat to their life or health, then the Criminal Procedure Code allows the conduct of such investigators (investigative) actions without the involvement of witnesses, but with the mandatory use of video recording. In cases of continuous video recording during the investigative experiment, bystanders may not be involved, however, the video recording must be continuous, begin with the place and time of the conduct, and end with the signing of the protocol by all participants.

It can be concluded that the conduct of investigative actions involving the suspect with the use of video recording depends on the direct indication of this in the Criminal Procedure Code, on the circumstances of the case, on the behavior of the suspect during the pre-trial investigation, on the scope of the criminal proceedings.

Key words: *the suspect, investigator, inquirer, public prosecutor, criminal proceedings, pre-trial investigation, investigative (search) actions, video recording, technical means.*